

Антоніна БЕРЕЗОВЕНКО

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри української мови, літератури та культури,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. І.Сікорського»
(Київ, Україна), berezovenko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8681-072X>

Православ'я як чинник політичної мобілізації суспільного буття України та Болгарії: історичні паралелі й сучасні тенденції

DOI: <https://doi.org/10.15407/!!!>

УДК: 94(477)

Анотація. Мета дослідження – проаналізувати мобілізаційний вплив православ'я в різноманітних проявах суспільного розвитку України й Болгарії у соціокультурній і політичній сферах в історичній перспективі та на сучасному етапі. **Методологічну основу** становить комплекс методів, у тому числі порівняльно-історичний, а також компаративного, дискурс- і контент-аналізу. **Новизною** є визначення й порівняння мобілізаційного впливу православ'я як чинника соціополітичних та культурних змін в Україні й Болгарії. Не заперечуючи того, що секулярність виступає іманентною характеристикою сучасної політичної організації держав європейського ареалу, стаття розглядає православ'я як джерело легітимізації влади вказаних країн. Мобілізаційна роль православ'я в націє- та державотворенні аналізується як частина їхньої внутрішньополітичної динаміки і як предмет зацікавлення зовнішньополітичних сил. Оскільки обидві країни були й залишаються частиною так званої сфери інтересів Російської Федерації, то розглядаються особливості реалізації цього впливу. У дослідженні робиться висновок про те, що, незважаючи на принципову відмінність характеру впливу РФ на православне церковне життя України й Болгарії в ретроспективі, сьогодні цей вплив нацелений на перетворення обох держав на частину «російського світу» подібними методами. У цьому світлі спеціальну увагу приділено розгляду явища семіотичного аутсорсингу, тобто присвоєння культурно цінних лінгвосеміотичних знаків через їх включення у власну культурну парадигму як питомих. За умов типових нині гібридних форм політичного протистояння (у тому числі інформаційного) саме «перековування» символічно цінних знаків, себто вузлових для національного історичного нарративу елементів національно специфічної лінгвосеміотичної сфери, стає впливовим інструментом реалізації чужих для даної держави політичних інтересів. Тож роль мобілізаційного потенціалу православ'я в досліджуваних країнах набуває особливого значення в контексті творення їхнього історичного нарративу та національно-державного буття у цілому.

Ключові слова: православ'я, політична мобілізація, Україна, Болгарія, Росія.

Православ'я як соціальний феномен є глибоко зануреним у культурні традиції і України, і Болгарії. Ці дві країни займають унікальне місце серед слов'янських народів, оскільки саме з ними пов'язані витoki творення тих духовних та гуманітарних ідеалів, які радикально вплинули на релігійне, політичне і суспільне життя інших народів слов'янського ареалу.

Традиційно Болгарія постає в історичній літературі як країна, з якої православна християнська доктрина поширилася серед інших слов'ян (~864 р.) у результаті просвітницької

діяльності святих Кирила й Мефодія – через створення ними слов'янської азбуки та переклади священних текстів літургійною мовою, зрозумілою для всіх слов'ян.

Україна зі своєю столицею Києвом стала центром, де відбулося хрещення Русі та звідки християнство поширилося на решту східнослов'янських земель. Завдяки цьому Київ увійшов в історичний наратив із визначенням «мати городів руських»¹, яким підкреслювалася його провідна роль серед інших міст Русі. У наші дні це традиційне розуміння зазнало ідеологічно зумовлених інтерпретацій. Останні роблять Київ (та Україну у цілому) привабливим предметом для експансіоністських інтересів Російської Федерації, яка докладає неабияких зусиль для конструювання міфу про власну вищість і свою роль «старшого брата/сестри» всіх східних слов'ян за рахунок зазіхання на спадщину давньої української історії, котра розгорталася довкола Києва².

Примітно, що попри перервний характер їхньої державної історії і тривалі періоди іноземного панування як Україна, так і Болгарія зберегли енергію й вітальність православ'я як основної релігії на своїх теренах³. В обох країнах це дало поштовх до інтенсифікації культурного розвитку. А це, своєю чергою, стимулювало соціополітичну мобілізацію українського та болгарського народів упродовж різних періодів історичного розвитку.

Говорячи про Болгарію, слід відразу вказати на ранні переклади Біблії старослов'янською мовою. Рукопис Євангелія, написаного середньовічною болгарською, Тетраевангелія Івана Александра 1355–1356 рр., вважається одним із найважливіших у середньовічній болгарській культурі. Ще більш важливим стало створення (впродовж 1760–1762 рр.) «Історії слов'яноболгарської» у Зографському й Хілендарському монастирях болгарським монахом Паїсієм Хілендарським, – книги, чия поява ознаменувала початок Болгарського Відродження. Традиційно ця праця розглядається як один із найбільш потужних стимулів національної мобілізації, як поштовх, що спричинився до зростання й консолідації національної свідомості болгарського народу. До таких стимулів належить і доробок послідовника Паїсія – Софронія Врачанського, який переклав із грецької та старослов'янської мов на сучасну болгарську зібрання православних текстів для щоденного читання. Під назвою «Кириакодроміон, сиреч неделник» (1806 р.) ця робота стала першим текстом, написаним й опублікованим сучасною болгарською мовою. Вона з'явилася саме тоді, коли було необхідно утримати традицію Тирновської патріархії, яка передбачала використання болгарської (навіть в її архаїчній формі), а не грецької мови у церковному богослужінні.

Паралельно можна простежити мобілізаційний вплив православ'я в Україні через історію видання священних текстів. Ідеться передусім про публікацію 1580–1581 рр. Острозької Біблії, найбільш раннього повного точного слов'янського перекладу (переважно з грецької) всіх 76 біблійних книг на старослов'янську мову з відносно нечисленими українськими включеннями⁴. Публікація відбулася під

¹ Ця вербальна формула походить із «Повісті временних літ» Лаврентіївського ізводу (див.: [Електронний ресурс]: <http://litopys.org.ua/lavrlet/lavr01.htm#l6390>).

² Те, що Володимир Хреститель був київським князем, а не московським, як і те, що в X ст. не існувало геополітичних одиниць «Москва» та «Росія», у наративі, яким В.Путін воліє легалізувати окупацію Криму, замовчується. Сам наратив спирається на давно сформований «євразійський» варіант російської імперської ідеології, згідно з яким українці, «великороси» й білоруси нібито становлять «триєдиний російський народ». Ця ж «єдність» мусила мати «православно-християнську ідентичність», зіперту на «ідею Києва» як «непорушну православну віху в долі Росії», на «стійкість київського архетипу» (див.: *Ткаченко В.* Євразійство // Політична енциклопедія. – К., 2011. – С.251).

³ *Войналович В.* Релігійні організації в Україні // Політична енциклопедія. – К., 2012. – С.632; *Темелски Х.* Избор на екзарх и вдигане на схизмата // История. Православието в България, 2017 [Електронний ресурс]: <https://www.bg-patriarshia.bg>

⁴ Див.: *Хом'як І.* Непересічна особистість Мелетія Смотрицького // Наукові записки: Серія «Філософія». – Вип. 4. – Острого, 2008. – С.78.

покровительством українського аристократа князя Костянтина Василя Острозького, якого називали «некоронованим королем Русі», нащадка київської династії Рюриковичів і, вірогідно, хрестителя Русі Володимира Великого⁵. Це стало серйозним важелем у намаганнях князя Острозького задовольнити як власні особисті політичні амбіції (стати «коронованим королем»), так і втілити масштабніші політичні задуми, установивши Острозьку патріархію в Острозі та посиливши позиції православ'я як основного складника руської ідентичності. Як відомо, кількість примірників становила приблизно 1500–2000 і не могла не вражати. Острозька Біблія була прийнята як канон у східній православній церкві й мала винятковий вплив на мобілізацію національного самоусвідомлення в українських землях. Це був завершальний акорд у політичній мобілізації, який відображав тенденцію проектування «князівської України» під проводом князя, рівного іншим правителям Європи. Але цей проект був не єдиним. Майже одночасно на порядку денному з'явився інший проект – козацької республіки⁶.

У контексті цього козацько-республіканського проекту, який Н.Яковенко називає «ною історичною програмою», навіть ще більш важливою стала публікація чотирьох книг Пересопницького Євангелія 1561 р. – першого перекладу канонічного старослов'янського тексту українською мовою, наближеною до розмовної.

Сьогодні ця книга зберігається в Національній бібліотеці України ім. В.Вернадського в Києві та є символом національної державності. На ній кожен новообраний очільник України складає присягу. Це стало центральним елементом інавгураційного ритуалу президентів – дії з потужним мобілізаційним потенціалом.

Іншим важливим проявом соціальної мобілізації в Україні стала реставрація православної митрополії⁷, «висвяченої під козацьким покровом 1620 р. патріархом Теофаном⁸». Досягнуте завдяки зусиллям Петра Сагайдачного відновлення православної ієрархії в українських землях відіграло роль чинника збереження самоідентифікації православних громад. Це посилювало розуміння не тільки їхньої окремішності від поляків-католиків, але також і від московитів (яке було взаємним). Як зазначає С.Плохій, московська влада не тільки не вважала православною віру русинів за істинно православною, але навіть не вважала її за істинно християнську, адже заборонялося ввозити православно богословську літературу з Русі, а деякі книги навіть спалювали⁹. На це ж звертає увагу й російський історик О.Міллер, підкреслюючи, що «Московська церковна влада вимагала повторного хрещення навіть від православного духовництва, яке прибувало з Малоросії до Москви на початку XVII ст., оскільки не вважала його бездоганним»¹⁰. У цілому російське православ'я традиційно мало характер «монархічного православ'я»¹¹ чи «майже абсолютної монархії»¹²,

⁵ Яковенко Н. Василь (Костянтин) Острозький // Історія України в особах: Польсько-литовська доба. – К., 1997. – С.119–128; *Ії ж.* Некоронований король Русі [Електронний ресурс]: <https://www.radiosvoboda.org> (27 лютого 2008 р.); Кралюк П. Острозька Біблія та філософсько-богословська думка в Острозькій академії // Наукові записки: Серія «Філософія». – Вип.4. – С.3–13; Євсєєва Т. Острозька Біблія [Електронний ресурс]: <https://www.jnsm.com.ua/h/0712Q/>

⁶ Яковенко Н. Некоронований король Русі...

⁷ Ця митрополія була знищена Берестейською унією в 1596 р.

⁸ Плохій С. Походження слов'янських націй: Домодерні ідентичності в Україні, Росії, Білорусії / Пер. з англ. – К., 2017. – С.211.

⁹ Там само. – С.259.

¹⁰ Міллер А. Украинский вопрос в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). – Санкт-Петербург, 2000. – С.31.

¹¹ Явдась М. Українська автокефальна православна церква: Документи для історії Української автокефальної православної церкви. – Мюнхен; Інгольштадт, 1956. – С.17.

¹² Див.: Калитос (Ware) А. Съборност и главенство в православната църква // Свят. – 2019 [Електронний ресурс] <https://www.svet.bg>

у той час, як українська церква – більш парламентарний і народний, тобто була «більш живою, секуляризованою і життєрадісною»¹³.

Ці ж важливі риси мало й болгарське православ'я. Назагал для обох країн було притаманне прагнення до духовної гармонії і співпраці, базоване на свободі, єдності, відданості релігійній традиції, як вона інтерпретувалася екуменічними соборами східної церкви. Її компонентами були соборність – вирішення питань церковного життя спільно священством і парафіянами, виборність – демократичні вибори церковного керівництва, автохтонність ієрархів, включно з предстоятелем, які обираються з числа місцевих кандидатів і не потребують рекомендації Москви чи Константинополя. Ця традиція, що єднала священство і звичайних вірян, збереглася й нині як основоположний принцип обох церков – української й болгарської¹⁴.

Звичайно, міра, до якої секулярні учасники були включені у церковне життя, у різні історичні періоди була різною. Як факт цей стан речей приймається і прихильниками, і противниками української автокефалії, хоча російські джерела оцінюють його негативно.

Іншою важливою мобілізаційною силою самозбереження українського суспільства була ренесансна традиція організації православних братств та братських шкіл (перше з яких задокументоване 1463 р.). Києво-Могилянська академія (заснована 1632 р.) постанала з об'єднання двох таких шкіл. Вона стала провідною освітньою інституцією вищого типу в Україні XVII–XVIII ст. і тривалий час була єдиним навчальним закладом такого рівня для всіх східних слов'ян, справляючи непересічний інтелектуальний вплив на православний світ у цілому. Це, безумовно, підносило національну самооцінку та консолідувало суспільство.

Значущість мобілізаційного потенціалу братств спонукала російську владу до спроб «приватизувати» цю практику й наново впровадити її з користю для себе¹⁵. У результаті такої політики православні братства стали об'єктом та інструментом інклюзивної асиміляційної політики Російської імперії. Сама ідея братств, їх демократична традиція й об'єднавчий дух, який зберігався в пам'яті поколінь українців, були поставлені на службу імперії. Не випадково, на противагу цим, офіційно підтримуваним царатом, братствам 1846 р. з'явилося таємне Кирило-Мефодіївське братство як справжній послідовник старої київсько-православної традиції, зіпертої на принципи православної моралі, освіти, індивідуальної свободи.

У міру послаблення імперського тиску після Лютневої революції 1917 р. українське православне священство активізувало свої мобілізаційні зусилля, спрямовані на націоналізацію церкви. Українська мова впроваджувалася як мова церковних служб, відновлювалися принципи соборності та виборності як фундаментальні для церковного життя, але найважливіше – було відновлено автокефалію Української православної церкви (хоча процес визнання тоді завершити не вдалося)¹⁶.

¹³ *Харьковеценко Є.* Релігійно-політичні еліти в українському православному автокефалізмі // Еліти і цивілізаційні процеси формування нації. – К., 2006. – С.190.

¹⁴ Примітно, що типовий для РПЦ брак демократизму стимулював появу наукових інтерпретацій, що прагнуть змінити «монархічний» вигляд російської церкви на «демократичніший» через презентацію її як «суб'єкта громадянського суспільства» (див.: *Осипов О., Аверьянова Д.* Православная церковь современной России в системе гражданского общества // Социум и власть. – 2019. – №3(77). – С.16; *Рудика Н.* Церковь как субъект гражданского общества и объект государства // Поиск: Политика. Обществоведение. Искусство. Социология. Культура. – 2015. – №49(2) – С.66–78).

¹⁵ У цьому перетворенні символічно цінних для української церкви організацій на інструмент російщення легко впізнаються сучасні прийоми лінгвосоціотичного аутсорсингу Росії (див.: *Березовенко А.* Після Майдану: образи України і Росії у політичному дискурсі Росії // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України. – Вип.3/4 (95/96). – К., 2018. –С.289).

¹⁶ Див. докл.: *Бондаренко В., Еленский В.* Религия и церковь на Украине в контексте украинско-российских отношений // Украина и Россия: общества и государства. – Москва, 1997. – С.181–204.

Ці зусилля були послідовними й енергійними впродовж усього періоду Української революції 1917–1921 рр., продовжувалися під час радянських утисків в Україні та поза її межами. Після 1991 р. роль православ'я як мобілізаційного чинника політичного процесу в нашій країні почала зростати. Утім ані зусилля 1920-х рр., ані часів незалежності після розвалу СРСР не були повністю успішними. Навіть надання томоса про автокефалію 2018 р., яким було відновлено самостійність Православної церкви України, не стало подією, яка остаточно припинила б російський церковний вплив. Більшість українських парафій, підпорядкованих Московському патріархату, і далі належать до нього, а питання прискорення процесу їх переходу до ПЦУ залишається суперечливим. Утім відкрите засудження втрати українською православною церквою суверенітету більш як на три століття та видача їй томоса є подією з винятково важливими наслідками. Існування «об'єднаної, незалежної Української православної церкви не тільки підриває проект “російського світу”, воно зводить нанівець саму претензію вважати українців і росіян одним народом»¹⁷.

Для Болгарії періодами найвищого піднесення суспільної мобілізації були часи після Квітневого повстання 1876 р. та російсько-турецької війни 1877–1878 рр., коли Берлінський конгрес 1878 р. проголосив відновлення болгарської державності. Провісником цієї ключової для процесів націє- й державотворення події було встановлення Болгарської екзархії¹⁸, оголошеної султанським¹⁹ ферманом 1870 р. та наступним встановленням 1872 р. автокефалії болгарської церкви (чого Константинополь не визнав, і 16 вересня 1872 р. оголосив її «схизматичною»). Екзархія стала першою інституцією, яка репрезентувала інтереси болгарського народу перед Високою Портою.

Так породжені у глибинах болгарської православної церкви мобілізаційні імпульси спричинилися не тільки до відродження духовної автономії, але також до відновлення національного суверенітету. Зі встановленням екзархії священство й монахи стали активними учасниками секулярних соціальних процесів. Отже «церковне питання» у сучасній Болгарії є явищем, глибоко вкоріненим у суспільній перцепції болгарського православ'я як феномен, що майже тотожний болгарській незалежності.

Сьогодні, попри очевидно секулярний характер суспільного життя України та Болгарії, неможливо ігнорувати значення церковного питання. Це привертає увагу ще й тому, що впродовж періоду між кінцем Другої світової війни та падінням тоталітаризму церковний дискурс перебував в обох країнах на маргінесі суспільного життя, хоча ступінь маргіналізації був різним. Якщо в Україні домінував агресивний атеїзм радянського типу, то у соціалістичній Болгарії православ'я не було повністю витісненим із суспільної практики²⁰. Більше того, наприкінці Другої світової (22 лютого 1945 р.) було покладено кінець 73-річному періоду «схизми» між Софією й Константинополем. Вселенська патріархія видала БПЦ томос і визнала її автокефалію. А відразу по смерті Й.Сталіна 1953 р. III Болгарський церковний собор відновив патріархію та обрав предстоятеля. Примітно, що всі ці кроки здійснювалися

¹⁷ *Sherr J.* A Tomos for Ukraine's Orthodox Church: «The Final Schism?» // ICDS – International Centre for Defence and Security, January 10, 2019 [Електронний ресурс]: <https://icds.ce/a-tomos-for-ukrainesorthodox-church-the-final-schism/>

¹⁸ Екзархія – незалежна церковна організація, заснована на принципах соборності, виборності та автохтонності ієрархії (див.: *Маркова З.* Българска екзархия: 1870–1879. – София, 1989 – 398 с.).

¹⁹ Для Османської імперії концепту нації у секулярних вимірах не існувало. «Існував лише концепт зграї, влада над якою покоїться не у цьому світі, а в раю. Султан же, деспот чи правитель є гарантом божественного порядку на землі» (див.: *Anagnostopoulou S.* From the Ottoman Empire to the Nation State: A long and difficult process: the Greek case. – Istanbul, 2004. – P.14). Тому політична незалежність Болгарії з необхідністю мала оформлятися не інакше, як через православні структури.

²⁰ Згідно з конституцією та законом про віросповідання 1949 р., БПЦ у соціалістичній Болгарії була відділеною від держави. Її статус був аналогічним статусу релігійних інституцій у СРСР.

не тільки «з благословення» атеїстичної Москви²¹, але й за її посередництва та детального керівництва процесом²².

Ця, здавалося б, несподівана підтримка Москви у скасуванні «схизми» Болгарської православної церкви насправді не була алогічною. Цим усувалися перепони для впровадження радянської моделі стосунків держава – церква в Болгарії. Згідно з цією моделлю, аж до припинення існування режиму Т.Живкова 1989 р. БПЦ і комуністична партія та служба безпеки Болгарії співіснували у симбіотичному партнерстві (за аналогією з СРСР). На думку американського дослідника Дж.Гопкінса, ця співпраця спрямовувалася на те, щоб перетворити БПЦ на «справді соціалістичну церкву [...] Через інфільтрацію лояльних до комуністичного режиму людей у церковне керівництво Болгарська комуністична партія забезпечувала свій вплив на Священний синод та встановлювала урядовий контроль БПЦ зсередини»²³.

Попри уніфікованість соціальних практик соцтабору семіотичний ландшафт Болгарії містив немислимі для СРСР елементи, як-от «вулиця Святої Трійці», «вулиця екзарха Йосифа» та ін. «Ідеологічний центр» болгарського тоталітарного режиму, де хоч і було закрито теологічний факультет 1951 р., завжди зберігав свою оригінальну назву університет Св. Климента Охридського з явно вираженою релігійною конотацією.

Чуже для радянської дискурсивної практики поєднання концептів «національний» і «церковний» було та є звичайним у болгарському дискурсі (наприклад «суспільно-церковне свято», «церковно-національний рух»). Іноді ці поняття навіть не розділяються дефісом, тобто становлять певну семантичну єдність, що маніфестує, наскільки позначувані явища взаємопов'язані в перцепції болгар.

У співвідносних українських текстах немає еквівалентів описаним термінам. Отже поряд із безумовною лояльністю до СРСР (аж до просування проекту Болгарії як «шістнадцятої союзної республіки» в 1960–1979 рр.) ідея сприйняття національної й церковної незалежності як єдиного поняття не могла бути відкинута болгарським суспільством і залишалася невід'ємною органічною частиною його колективної свідомості.

Безумовно, секулярність виступає очевидною характеристикою сучасних суспільств. За словами французького філософа М.Гуше, «релігійна віра зараз перестає бути вірою політичною. [...] Зі свого боку, політична віра перестає тепер бути релігійною. [...] Це звільнення від тих первісних рамок, в яких трималося розуміння нашого світу, вводить нас у нову епоху політики й, ширше, історичної дії»²⁴. Водночас владний потенціал, утілений у феномені релігії, не може ігноруватися як інструмент соціальної регуляції, особливо там, де відбуваються інтенсивні процеси націєтворення. У таких суспільствах релігія відіграє роль важливого джерела легітимності утвердженого політичного порядку. Адже цілковита «секуляризація політики може поглибити безсилість останньої, зменшуючи її легітимність аж до повного зникнення»²⁵. Саме тому політичний дискурс України (як і більшості пострадянських держав) відчутно позначений релігійними обертонами.

Після початку фактичної російсько-української війни в 2014 р. релігійне питання перетворилося на інструмент політичної мобілізації. Яскравої маніфестації це набуло

²¹ Свого часу, після проголошення незалежності БПЦ 1870 р., РПЦ її не підтримала.

²² Шкаровский М. Русская і Болгарская православные церкви в первой половине XX в.: (история взаимоотношений). – Санкт-Петербург, 2017. – 245 с.

²³ Hopkins J.L. The Bulgarian Orthodox Church: A Socio-Historical Analysis of the Evolving Relationship Between Church, Nation and State in Bulgaria. – New York, 2009. – P.205–206.

²⁴ Цит. за: Віллем Ж.-П. Європа та релігії: Ставки XXI ст. / Пер. з фр. – К., 2006. – С.205–206.

²⁵ Там само. – С.205–206.

в передвиборчому гаслі П.Порошенка «Армія. Мова. Віра», в актуалізації в буденному дискурсі таких концептів, як «томос», «автокефалія», «канонічність», в утвердженні інституту капеланів.

Для України, де донедавна пересічний громадянин навряд чи чітко розрізняв «митрополію» та «патріархію», найбільш важливою частиною церковного питання був запит на незалежність – у цьому випадку в духовній сфері. Він апелював до тих шарів національної ментальності, де закорінені архетипи – константи колективної підсвідомості, які репрезентують конденсований культурно-історичний досвід певного народу. Концепти «незалежність» чи «свобода» – це стимули, які звично класифікуються суспільством як абсолютна цінність. Саме тому зусилля українського керівництва інтенсифікувати процеси державотворення через здобуття духовного суверенітету православної церкви від російського контролю було позитивно сприйнято більшістю українського суспільства.

Водночас у російських і проросійських ЗМІ в Україні відновлення незалежності православної церкви було оголошено «схизмою» й «розколом». Як «схизма» в російському дискурсі трактується і встановлення стосунків македонської церкви з болгарською як із церквою-матір'ю. Утім оголошена російськими очільниками «схизматичність» болгарської церкви²⁶ не стала перепорою для подальшого трактування Болгарії та її церкви як «своїх»²⁷ для РФ. Це було ясно сформульовано ідеологом Кремля О.Дугіним в його інтерв'ю болгарському телеканалу «Alfa»: «[...] всі слов'янські та православні люди, до яких і Болгарія належить, повинні бути в орбіті Росії»²⁸. Крім того, О.Дугін повідомив, що він вивчає спадщину св. Паїсія Хілендарського, якого вважає «великим мислителем», та заявив, що той «також наш, оскільки є афонським монахом і слов'янином», і що «Великий Преслав – це прототип Москви – третього Риму». Свій виступ О.Дугін підсумував риторичним запитанням: «І ви кажете, що ви не наші?!»²⁹. Цими останніми словами вся історична традиція Болгарської православної церкви включно з Великим Преславом (давньою болгарською столицею й першим престолом болгарських митрополитів), досвідом Афону та святими болгарської церкви, була передана Москві. Фраза «Паїсій наш» з вуст провідного ідеолога Кремля викликала в болгарському суспільстві гостре неприйняття.

Просуваючись у цьому напрямі далі, Росія з 2011 р. розгорнула кампанію з реанімації концепту «історичної присутності» Росії в Болгарії через фіктивний пошук нащадків учасників Усевеликого Війська Донського та оформлення їхніх угруповань як частини структури Російської православної церкви. Починаючи з 2011 р. представник РПЦ у Болгарії «улаштовує» «козаків» у центрі болгарської столиці, при церкві Св. Миколая Чудотворця, яку намагається приватизувати та зробити доступною «тільки для росіян»³⁰. Про це повідомлялося в оголошеннях російською й болгарською мовами, в яких болгарські парафіяни визначалися як «байганьовці»³¹, «гості

²⁶ Див.: Лавров напад на Македонската і Українската церкви, иска да са васали на сръбската и руската (22 лютого 2018 р.) [Електронний ресурс]: <https://faktor.bg/bg/articles/novini>

²⁷ Идеологът на Кремль: България е наша (9 грудня 2017 р.) [Електронний ресурс]: <https://faktor.bg/bg/articles/mneniya/lacheni-tsarvuli/ideologat-na-kremal-bulgariya-e-nasha>

²⁸ Нашенските медийни насекоми и Дугин (10 листопада 2017 р.) [Електронний ресурс]: www.alfa.bg

²⁹ Див.: Нашенските медийни насекоми и Дугин; Дугин: и Паисий е наш, защото е православен и славянин, а Великий Преслав е предобраза на Москва (28 грудня 2017 р.) [Електронний ресурс]: <https://faktor.bg/bg/articles/>

³⁰ Игумен Филип (Василцев) стана архимандрит (26 лютого 2013 р.) [Електронний ресурс]: https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100723/catid,14/id,16747/view,article; Нов скандал в Руската църква (4 жовтня 2012 р.) [Електронний ресурс]: <https://www.vesti.bg/bulgaria/obshtestvo/igumen-syzdava-paravoenna-organizaciia-5178971>

³¹ «Байганьовци» (з болг. «некультурна, неосвічена людина, селюк») походить від імені героя оповідання «Бай Ганьо» Д.Войнікова та має зневажливо-принизливу конотацію.

на іноземній території, яким слід поводитися належним чином». Водночас відбулося вилучення болгарських літургійних текстів зі служби, на місце яких упроваджено старослов'янські або російські. Із храму також видалено болгарський клір разом із церковними школою та хором.

Найбільш неочікуваною зміною у цьому контексті було те, що, згідно з повідомленням Синодального комітету зі взаємодії з козацтвом РФ, церква Св. Миколая Чудотворця проголошувалася «центром» новоствореного «козацького кола міста Софії». Іншими словами, територія храму у столиці Болгарії Софії оголошувалася «станцією» (тобто територіальною одиницею Всевеликого Війська Донського, яка існувала в межах Російської імперії), а ігумен Васильцев – її духівником³². Ці заходи не тільки уславлювали «відродження «козацтва», але й покликані були заявити про відродження форм його самоврядування та землевикористання, а також про реалізацію його юридичних прав як громадян, об'єднаних спільністю інтересів згідно із законодавством Російської Федерації³³.

«Ініціативну групу» нащадків «козаків» ігумен закликав до крипти церкви скласти військову присягу та запрягнути на вірність Батьківщині перед Святим хрестом і Євангелієм, після чого було занесено болгарський прапор і зіграно болгарський гімн³⁴. Вочевидь, національні знаки/символи державного суверенітету Болгарії включили у церемонію тільки для того, щоб втягнути їх в орбіту знаків «російського світу». Їх було використано як маргінальну, невмотивовану частину російського парамілітарного ритуалу, через що значення державних символів як таких губилося, а рамки болгарської державно-символічної концептосфери розмивалися. Болгарська держава та її символи опинилися в підпорядкованій позиції не тільки щодо російської держави, але й щодо її інституцій периферійного штибу. Ритуали, які є інтегральною частиною провінційної парафіяльної рутини російських «козаків»³⁵, сприймалися болгарською громадськістю як чужорідне втручання. Створення російської парамілітарної організації на території болгарської церкви у центрі Софії болгари сприйняли як відкрите втручання «російського світу» у «суверенне тіло» Болгарської православної церкви та самої Болгарії як незалежної держави.

Занепокоєння болгарських інтелектуалів сформулював професор філософії Софійського університету К.Янакієв, публічно сформулювавши питання: «Про яку Батьківщину йдеться?»³⁶, коли на вірність їй запрягається іноземне парамілітарне утворення. Ця гостра негативна суспільна реакція сигналізувала про те, що болгари не розцінюють подібні акції як частину «свого» соціального порядку.

Канонізація 2018 р. похованого в тій самій церкві Св. Миколая російського емігранта архімандрита Серафима (Соболева) та організація відзначення 140-ї річниці звільнення Болгарії в результаті російсько-турецької війни набули характеру грандіозного возвеличення заслуг Росії й росіян, у той час, як Болгарія поставала радше як сцена для вчистостей «російського світу», ніж їхній господар³⁷.

³² В Софії створена станиця Всевеликого Войска Донського (21 вересня 2012 р.) [Електронний ресурс]: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2483031.html>

³³ Устав Международного союза общественных объединений «Все великое Войско Донское», принятый на большом круге Все великого Войска Донского 3 декабря 1994 г. с изменениями от 27 апреля 1999 (27 квітня 1999 р.) [Електронний ресурс]: <http://vvd2003.narod.ru/ustav.htm>

³⁴ В Софії створена станиця...

³⁵ Див. сайт Синодального комітету зі взаємодії з козацтвом: [Електронний ресурс]: <http://www.skvk.org/67273>

³⁶ Пак скандал около Руската църква: Казашката паравоенна организация в София ще брани Отечеството, но не казва кое. Mediapool 2012, 4 март [Електронний ресурс]: <https://www.mediapool.bg/kazashka-paravoenna-organizatsiya-v-sofiya-shte-brani-otechestvoto-no-ne-kazva-koe-news198018.html>

³⁷ Див. докл.: Поклонись, Болгария, могилам, которыми ты усееяна (12 березня 2018 р.) [Електронний ресурс]: <http://www.don-kazak.ru/news/poklonis-bolgariya-mogilam-kotorymi-ty-useyana/>. Утім патріарх Кирило гостро й публічно

Подібна апропріація семіотично цінних православних знаків відбувається й в Україні. Як згадувалося, російське керівництво систематично докладає неабияких зусиль для обґрунтування інкорпорації українських святинь у семіотичну систему «російського світу».

У ході святкувань 1000-літньої і 1025-літньої річниць Софії Київської та хрещення Русі планувалося усунути всі музеї та дослідницькі інституції з території Києво-Печерської лаври й собору. Звільнений простір передбачалося віддати Московській патріархії³⁸. Приготування до врочистостей супроводжувалися розповсюдженням апологетами «російського світу» серед населення України спеціальної версії цього плану. Ішлося про специфічне пристосування семіотичного простору суверенної України, особливо Києва, до неоімперських потреб Росії. Для цього передбачалося, зокрема, перетворити сакральні давні пам'ятки київського православ'я – Софію й лавру – на трамплін для постання «третього Риму» в Україні. Щоб утілити у життя задум створення «київського/українського Ватикану», Київ і лавра мали б стати як резиденцією, так і державою російського патріарха³⁹ – подібно, як Ватикан є окремою державою та окремою резиденцією папи⁴⁰. Патріарх Кирило висловив навіть бажання/намір стати українським громадянином⁴¹.

Можна припустити, що після набуття московським предстоятелем статусу населенника №1 Києво-Печерського монастиря, семіотичний простір «матері городів руських» трансформувався б у «наш простір» Росії. У цей спосіб вічну перепону, що відділяла московські імперські амбіції від київського міфу, було б подолано. Саме цей дуже важливий крок, що мав на меті «наблизити» Москву до Києва як джерела семіотичних цінностей, спричинився до відкриття українськомовного сайту Московської патріархії у 2010 р.⁴²

Просування «російського світу» на території суверенної України має й більш латентні форми. Наприклад, у Чернігові можна бачити майже непомітну тенденцію до одночасної експропріації як релігійних, так і секулярних соціально цінних знаків. Тут новозбудовану (2000–2011 рр.) церкву Всіх Святих Московського патріархату огородили парканом, прикрашеним «державами» російсько-імперського дизайну, у такий спосіб, що на церковному подвір'ї опинилися і пам'ятник радянським героям Другої світової війни, і дитячий садок. Іншими словами – знаки «минулого» й «майбутнього» було вилучено з українського урбаністичного простору та «приєднано» до простору православної церкви Московського патріархату – одного з форпостів «російського світу» в Україні.

висловив невдоволення тим, що не було згадано ім'я російського імператора Олександра II, а також згадуванням інших, ніж росіяни, національностей, чие відношення до перемоги (на думку Кирила) сумнівне. Він звинуватив президента Болгарії в тому, що той дає «помилкові» історичні інтерпретації та порадив йому докласти зусиль, щоб подібна «історіографія була усунута з політичного вжитку Болгарії. Див. також: Чинкова Є. Патріарх «наехал» на президента Болгарии: Вашу страну освободила Россия! Не Польша и не Литва! (4 березня 2018 р.) [Електронний ресурс]: <https://www.crimea.kp.ru/daily/26802.7/3837236/>; Патріарх – президенту Болгарии: дружба проверяется делами, мы разочарованы (4 березня 2018 р.) [Електронний ресурс]: <https://tossaprimavera.ru/news/999875e1>. Patriarch Kirill completes his visit to Bulgarian Orthodox Church, 2018, March 5 [Електронний ресурс]: <http://www.patriarchia.ru/en/db/text/5157784.html>

³⁸ Гриценко О. Назад, до «спільної історії»: відзначення православних річниць та «відродження» православних пам'яток // Президенти і пам'ять: Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підручниця, послання, реалізація, результати. – К., 2017. – С. 989–1011.

³⁹ Лавру пропонують відокремити як незалежну державу і поселити там патріарха Кіріла (19 липня 2010 р.) [Електронний ресурс]: <https://tsn.ua/ukrayina/z-lavri-hochut-zrobiti-vatikan-dlya-patriarha-kirila.html>

⁴⁰ Портников В. Мрії «православного папи» (27 липня 2010 р.) [Електронний ресурс]: <https://www.radiosvoboda.org/a/2110413.html>; Радинський О. Український Ватикан? // Commons/Спільне (12 січня 2011 р.) [Електронний ресурс]: <https://commons.com.ua/ru/ukrayinskij-vatikan/>

⁴¹ Гриценко О. Назад, до «спільної історії»... – С. 992.

⁴² В Україні у майбутній понеділок починає роботу україномовна версія офіційного сайту Російської православної церкви (16 липня 2010 р.) [Електронний ресурс]: <https://tsn.ua/ukrayina/rpc-vidkrivaє-ukrayinomovnu-versiyu-svogo-ofitsijnogo-internet-saytu.html>

Наша спроба встановити мобілізаційний вплив православ'я на політичне (та ширше – соціальне) буття України й Болгарії далеко не вичерпує проблеми такого впливу, дозволяючи, утім, зробити деякі узагальнення щодо особливостей цього процесу.

Православ'я як мобілізаційний чинник у прагненні обох народів до суверенітету відіграло важливу роль і завжди було частиною їхніх національно-державотворчих зусиль. В історичній пам'яті саме ідея існування «своєї» православної церкви, свого духовного стержня була стимулом для збереження чи відновлення незалежності як церков, так і держав.

В Україні й Болгарії православ'я як мобілізаційний фактор і далі відіграє значну роль. Церкви обох країн поділяють принципи соборності (соборноправності), виборності та автохтонності ієрархії. Ці характеристики залишаються іманентними для цих церков попри те, що кожна з них продовжує перебувати в орбіті впливу Росії. Водночас ці принципи залишаються чужими для РПЦ і сприймаються нею вороже, оскільки православне життя в Росії традиційно будувалося на принципі майже «абсолютної монархії» російського патріарха. Інтенсивний тиск із боку Москви не спричинився до прищеплення більш «автократичних» принципів російського церковного життя в Україні й Болгарії. Вірогідно тому, що останні занадто дисонували з самою ідеєю українського та болгарського православ'я.

Сьогодні незалежність болгарської церкви більша в порівнянні з українською, котра тривалий час була частиною релігійного життя Росії, у межах якого її питомі риси піддавалися нищенню. Постанова у ХХ ст., після 1917 р., української автокефальної православної церкви не завершилося її утвердженням, у 1930-х рр. її священство було практично ліквідовано. Відродження самостійної церкви з 1940-х рр. відбувалося поза межами України. Відновлення функціонування УАПЦ в Україні в 1990-х рр. у цілому не змінило російськоцентричного характеру церковного життя країни. Навіть отриманий православною церквою 2018 р. томос, хоча й визнав помилковим її підпорядкування Москві впродовж понад трьох століть і проголосив її незалежність, не приніс релігійному життю України бажаної повноти самостійності.

Якщо в ХІХ–ХХ ст. установлення і збереження повноцінної незалежності Болгарської православної церкви здебільшого супроводжувалося російською підтримкою, то у випадку з Україною ситуація була протилежною. Починаючи з 1654 р. українська церква незмінно виступала об'єктом жорсткої асимілятивної політики російської держави.

Болгарська церква зазнала асиміляційного впливу меншою мірою, маючи від 1945 р. повноцінну автокефалію, а від 1953 р. – патріарха як очільника. Тому попри всю силу російського «впливу зсередини» він усе ж обмежувався болгарською автокефалією. Але поточна поведінка Росії і її церкви в Болгарії дедалі більше нагадує агресивну модель її поведінки в Україні. Церковне життя в обох країнах залишається предметом пильної уваги та інтенсивного втручання РФ і РПЦ. Донедавна в Болгарії це обмежувалося зазіханнями на духовну серцевину болгарського православ'я (через оголошення діяльності Кирила та Мефодія частиною спадщини «російського освіту»). Але недавнє перетворення однієї з центральних церков у центрі Софії на осередок російської парамілітарної діяльності засвідчило зростання агресивності РФ у розширенні меж цього «російського світу» за рахунок інтересів національної церкви Болгарії.

В Україні агресивність РФ у царині православ'я залишається інтенсивнішою й виявляється на глибшому рівні. Тут передусім ідеться про вільне функціонування церкви Московського патріархату. У 2014 р. саме питання православ'я стало

дискурсивною домінантою у ході окупації Кримського півострова. Агресія виправдувалася «необхідністю» «повернути» Росії «священне джерело» її власного православ'я – Херсонес біля Севастополя, де, за словами В.Путіна, князь Володимир прийняв християнство, і без якого сама легітимність сучасної російської держави (у частині її «тисячолітньої історії») потрапляє під обґрунтовані сумніви. Цим пояснюється також, чому у своєму прагненні здобути джерела легітимності й набути владу сюзерена православного світу (хоча б і в межах окремо взятого «російського світу») РФ оголошує власним «священним джерелом» і древній Преслав, де 927 р. Болгарська православна церква була перетворена Константинопольським патріархом на перший автокефальний національний патріархат в Європі.

В обох країнах діяльність РФ і РПЦ спрямовується на захоплення національно-символічних знаків (в їх дискурсивному або фізичному втіленні), на їх зміну/руйнацію «зсередини». Сьогодні включення концептів «російського світу» в національні мобілізаційні події православних церков України й Болгарії знижує їх ефективність у контексті позитивних національних змін. Більше того, у своїй розмитій зросійщеній формі вони стають частиною процесу каналізації просування «російського світу» поза власні межі та стають його трансляторами. Спостерігаючи за зусиллями РПЦ, націленими на денационалізацію лінгвосеміотичного простору обох країн, можна дійти висновку, що російська церква відтворює алгоритми функціонування сучасної російської держави, де панує культ особи В.Путіна і зміцнюється неоімперіалізм.

Незважаючи на зростання втручання РФ і РПЦ у релігійне життя України й Болгарії, можна сподіватися, що православ'я залишиться сприятливим фактором націєтворчого процесу в обох країнах. Завдання збереження української та болгарської православних церков як інструментів національної консолідації є й залишатиметься у ближчому майбутньому константою у цих країнах. Особливо це стосується України. Тут існування «гібридної» Української православної церкви, підпорядкованої Московському патріархатові (хоча в офіційній назві цього уточнення немає), залишається на сьогодні серйозною ідеологічною зброєю Росії, спрямованою проти української державності. Особливу небезпеку при цьому становить так званий «добровільний перехід» парафій УПЦ (МП) до ПЦУ, оскільки через прихований характер церковної влади першої для пересічних парафіян потреба в ньому не є очевидною. Тож значення політичної волі у цьому процесі стає ще більш вагомим. Водночас слід розуміти, що Україна й Болгарія так само залишатимуться для Росії бажаним першоджерелом для реставрації Російської імперії в її пострадянській іпостасі. Очевидною є неспроможність РФ розбудувати свою державність із бажаними для неї геополітичними та історико-культурними параметрами⁴³ без семіотичних цінностей України й Болгарії – тобто, без гуманітарної традиції з її історичними, культурними, духовними коренями цих країн.

Власне у цьому й полягає дилема. Оскільки як Україна, так і Болгарія прагнуть зберегти і стабілізувати сакральність влади своїх держав, глибоко занурених у православну релігійну традицію, відбиту в їхніх історичних наративах, Росія продовжуватиме мобілізувати всі свої сили для дестабілізації цих країн через знецінення або привласнення їхніх сакральних знаків. Така поведінка РФ традиційно була її *modus operandi* щодо України, а тепер застосовується й до Болгарії. Для обох молодих демократій – України та Болгарії – ці зазіхання можуть бути серйозною перепоною при використанні мобілізаційного потенціалу православ'я як дієвого чинника зміцнення суверенітету й розбудови державності.

⁴³ Їх бачення втілено в порталі «Всемирная Россия» (див.: [Електронний ресурс]: <https://vseruss.com>).

REFERENCES

1. Anagnostopoulou, S. (2004). *From the Ottoman Empire to the Nation State. A long and difficult process: the Greek case*. Istanbul.
2. Berezovenko, A. (2018). Pislia Maidanu: Obrazy Ukrainy i Rosii u politychnomu dyskursi Rosii. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F.Kurasa NAN Ukrainy*, 3-4 (95-96), 272–294. [in Ukrainian].
3. Bondarenko, V., Yelenskii, V. (1997). "Religiia i tserkov" na Ukraine v kontekste ukraïnsko-rossiiskikh otnoshenii. *Ukraina i Rossiia: obshchestva i gosudarstva*, 181–204. Moskva. [in Russian].
4. Hopkins, J.L. (2009). *The Bulgarian Orthodox Church: A Socio-Historical Analysis of the Evolving Relationship Between Church, Nation and State in Bulgaria*. Boulder, Co: East European Nonographs & New York.
5. Hrytsenko, O. (2017). Nazad, do "spilnoi istorii": vidznachennia pravoslavnykh richnyts ta "vidrodzhennia" pravoslavnykh pamiatok. *Prezydenty i pamiat: Polityka pamiaty prezidentiv Ukrainy (1994–2014): pidgruntia, poslannia, realizatsiia, rezultaty*, 989–1011. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Kalistos (Ueir), A. (2019). Sybornost i glavenstvo v pravoslavna tsyrkva. *Konferentsiia na Mezhdunarodnata pravoslavna bogoslovska asotsiatsiia, Iash, Rumyniia, 9–12 January 2019. Spisanie Sviat, 1*. Retrieved from: <https://www.svet.bg> [in Bulgarian].
7. Kharkovshchenko, Ye. (2006). Relihiino-politychni elity v ukraïnskomu pravoslavnomu avtokefalizmi. *Elity i tsivilizatsiini protsesy formuvannia natsii*, 2, 185–195. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Khomiak, I. (2008). Neperesichna osobystist Meletii Smotrytskoho. *Naukovi zapysky: Seriia "Filosofiiia"*, 4, 72–79. Ostroh. [in Ukrainian].
9. Kraliuk, P. (2008). Ostrozka Bibliia ta filosofska i bogoslovska dumka v Ostrozkii akademii. *Naukovi zapysky: Seriia "Filosofiiia"*, 4, 3–13. Ostroh. [in Ukrainian].
10. Markova, Z. (1989). *Bylgarska ekzarhiia, 1870–1879*. Sofia. [in Bulgarian].
11. Miller, A. (2000). "Ukraïnskii vopros" v politike vlastei i ruskom obshchestvennom mnenii (vtoraia polovina XIX v.). Sankt-Peterburg. [in Russian].
12. Oscar, W., Clyatt, Jr. (1993). Bulgaria's Quest for Security After the Cold War. *Mc. Nair Papers, 15:3. The Institute for National Strategic Studies, Silver Spring*. Maryland.
13. Osipov, O., Averianova, D. (2019). Pravoslavnaia tserkov sovremennoi Rossii v sisteme grazhdanskogo obshchestva. *Sotsium i vlast*, 3(77), 15–28. [in Russian].
14. Plokhii, S. (2015). *Pokhodzhennia slovianskykh natsii*. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Rudyka, N. (2015). Tserkov kak subiekt grazhdanskogo obshchestva i obiekt gosudarstva. *Poisk: Politika. Obshchestvovedenie. Ispusstvo. Sotsiologiia. Kultura*, 49(2), 66–78. Moskva. [in Russian].
16. Sherr, J. (2019, January 10). A Tomos for Ukraine's Orthodox Church: the Final Schism? *International Center for Defence and Security*. Retrieved from: <https://icds.ee/en/a-tomos-for-ukraines-orthodox-church-the-final-schism/>
17. Shkarovskii, M. (2018). *Russkaia i Bolgarskaia pravoslanye tserkvi v pervoi polovine XX v. (istoriia vzaimootnoshenii)*. Sankt-Peterburg. [in Russian].
18. Vasilev, N. (2018, February 27). *Kiril ne e dobre doshyl, ako iska da priznaem srybskoto zavladivane na makedonskite eparchii: Rusiia vinagi e ochakvala ot Bylgariia pylno, bezprekoslavno i bezuslovno podchinenie Factor*. Retrieved from: <https://www.factor.bg> [in Bulgarian].
19. Villem, Zh.-P. (2006). *Yevropa ta rebibii: Stavky XXI st.* Kyiv. [in Ukrainian].
20. Yakovenko, N. (1997). Vasyi (Kostiantyn) Ostrozkyi. *Istoriia Ukrainy v osobakh: Polsko-lytovska doba*, 119–128. Kyiv. [in Ukrainian].

Antonina BEREZOVENKO

Candidate of Philological Sciences (Ph. D. in Philology),
 Docent at Department of Ukrainian Language, Literature, and Culture,
 National Technical University of Ukraine
 "I.Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute"
 (Kyiv, Ukraine), berezovenko@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8681-072X>

Orthodoxy as a Factor of Political Mobilization of Social Existence of Ukraine and Bulgaria: Historical Parallels and Current Trends

Abstract. The purpose of the study – to analyze the mobilizing influence of Orthodoxy in various manifestations of social development of Ukraine and Bulgaria in the socio-cultural and political spheres in historical perspective and at the present stage. **The research methodology** is a set of methods that make up the comparative-historical method, as well as methods of comparative, discourse and content analysis. **A novelty** is the definition and comparison of the mobilizing influence of Orthodoxy as a factor of socio-political and cultural changes in Ukraine and

Bulgaria. Without denying that secularism is an immanent characteristic of the modern political organization of the countries of the European area, the article considers Orthodoxy as a source of legitimation of the power of these countries. The mobilizing role of Orthodoxy in nation- and state-building is analyzed as a part of their domestic political dynamics and as a subject of interest of foreign policy forces. Since both countries were and remain part of the so-called sphere of interests of the Russian Federation, the peculiarities of the implementation of this influence are considered. The study concludes that, despite the fundamental difference in the nature of Russia's influence on the Orthodox church life of Ukraine and Bulgaria in retrospect, today this influence is aimed at transforming both countries into part of the Russian World by similar methods. In this light, special attention is paid to the phenomenon of semiotic outsourcing. Under the conditions of typical today hydride forms of political confrontation – including information one – it is the “forging” of symbolically valuable signs, i.e. key to the national historical narrative elements of the nationally specific linguistic-semiotic sphere, becomes an influential tool for realizing foreign political interests. Thus, the role of the mobilization potential of Orthodoxy in the studied countries acquires special significance in the context of the creation of their historical narrative, the development of sovereignty and national-state existence in general.

Keywords: Orthodoxy, political mobilization, Ukraine, Bulgaria, Russia.